

АЛФА-РАЗПАДАНЕ

1. Увод

α-частици

- най-слабо проникващото във веществото лъчение от естествените радиоактивни източници – поглъщат се лист хартия!
- определяне на специфичния ел. заряд (по отклонение на α-частиците в електр. и магн. полета) – 1903 г. от Ръдърфорд и Гайгер
- пряко идентифициране по атомния спектър на хелия - 1909 г. от Ръдърфорд и Ройдс

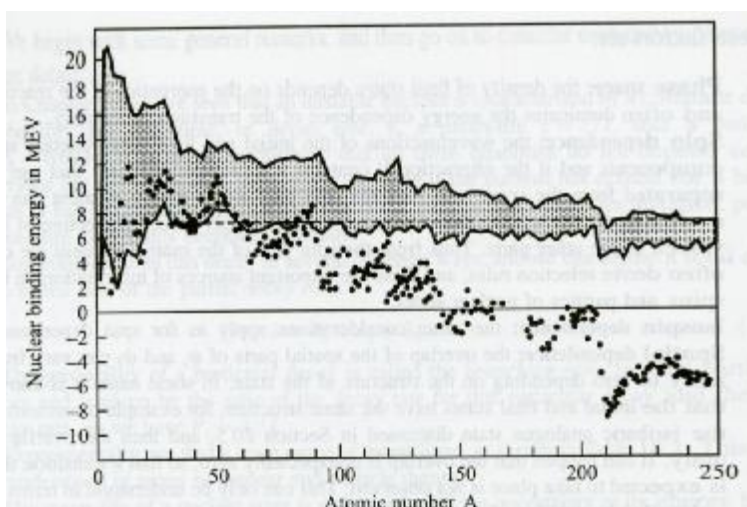
2. Излъчването на α-частици е свързано с намаляване на кулоновото отблъскване - значително при тежките ядра с увеличаване на Z .

Защо именно α-частица отнася „излишния” положителен заряд на ядрото? Защото става внезапно нарастване в енергията на системата. α-частицата е система от четири нуклеона с много висока енергия на свързване и съответно малка маса в сравнение със сумарната маса на четирите нуклеона. Възникването на α-частица вътре в ядрото под действие на силното взаимодействие е процес, при който се отделя максимално възможната енергия.

Таблица - освободена енергия (енергията на разпада Q) при излъчване на различни частици от ^{232}U - $Q > 0$ само при излъчване на α-частица

излъчена частица	освободена енергия, MeV	излъчена частица	освободена енергия, MeV
неутрон	-7,26	^4He	+5,41
протон	-6,12	^5He	-2,59
^2H	-10,7	^6He	-6,19
^3H	-10,24	^6Li	-3,79
^3He	-9,92	^7He	-1,94

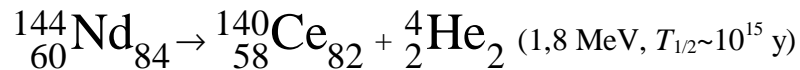
Енергия на отделяне на α-частица (точките), сравнена с минималната и максималната енергия на отделяне на последния нуклеон (линиите, заграждащи защитрихованата област)

Условие по енергия за α -разпадането

$$Q_{\alpha} = [M(A, Z) - M(A-4, Z-2) - M(4, 2)]c^2 = \\ = B(A-4, Z-2) + B(4, 2) - B(A, Z) > 0.$$

$Q_{\alpha} > 0$ при $A > 140$, но за ядра с $A < 200$ освободената енергия малка и α -разпадането не се извършва, освен в някои изключения, свързани със слоестата структура на дъщерното ядро. Пример е разпадането на ^{144}Nd

Основна група α -излъчватели $A > 210$ - изключение при $A \sim 150$ ($N = 82$), $A \sim 180$ ($Z = 82$), и $A = 212$ ($N = 126$ и $Z = 82$)

4. Разпределение на енергията на разпадането
Законите за запазване на енергията и импулса

$$Q_{\alpha} = T_{\alpha} + T_{\text{я}} \quad \text{и} \quad |p_{\alpha}| = |p_{\text{я}}|$$

$$c \quad p_{\alpha} = \sqrt{2m_{\alpha}T_{\alpha}} \quad \text{и} \quad p_{\text{я}} = \sqrt{2M_{\text{я}}T_{\text{я}}}.$$

Енергията е $T_{\text{я}} = T_{\alpha} m_{\alpha} / M_{\text{я}} \rightarrow T_{\alpha} \ll m_{\alpha} c^2$ ($\sim 4 \text{ GeV}$)

$$Q_{\alpha} = T_{\alpha} + T_{\text{я}} \cong T_{\alpha} (1 + 4/A)$$

$$T_{\alpha} = \frac{Q_{\alpha}}{1 + 4/A}.$$

При $A > 200$ α -частицата отнася около 98% от Q_{α}

5. Емпиричен закон на Гайгер-Натъл – връзка между енергията на α -частицата и периода на полуразпадане

Енергиите на естествените α -излъчватели е между 4 и 9 MeV, а времената на живот се изменят от 10^{-7} sec до 10^{10} y.

1911 г. - Гайгер и Натъл забелязват, че α -източниците с голяма енергия имат къси периоди и обратно.

частица. При един „опит“ вероятността за проникване през бариерата е нищожна, но α -частицата се сблъсква 10^{20} пъти в секунда в бариерата на края на ядрото!

Тя изминава разстоянието от единия до другия край на ядрото за време t ($t = 2R/v$) определено от израза

$$\Delta r \Delta p \geq \hbar \rightarrow (2R)(m_\alpha v) \geq \hbar$$

От скоростта $v \geq \frac{\hbar}{2m_\alpha R}$ се определя честотата на ударите

$f = 1/t$ за типично ($A \sim 220$) α -радиоактивно ядро

$$f = \frac{v}{2R} = \frac{\hbar}{4m_\alpha R^2} \cong \frac{1,05 \cdot 10^{-34}}{4(4,167 \cdot 10^{-27})(220^{2/3} 10^{-30})} \sim 10^{20}$$

вероятността за тунелен преход съществено нараства

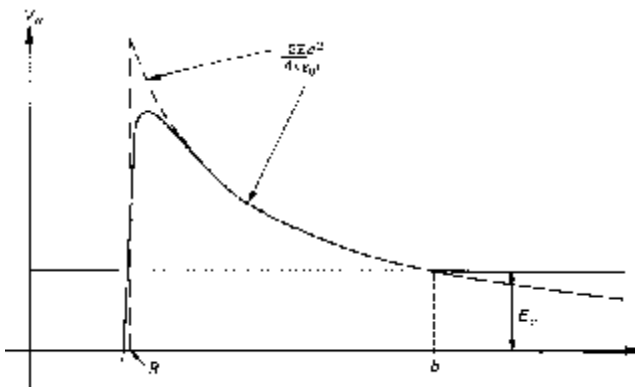
константата на разпадане е

$$\lambda = fP$$

- произведение от прозрачността на бариерата P и честотата на ударите на частицата.
- прозрачността на бариерата P се определя от квантовата механика

Определяне прозрачността на бариерата

Разстоянието R е сума от радиусите на α -частицата и дъщерното ядро

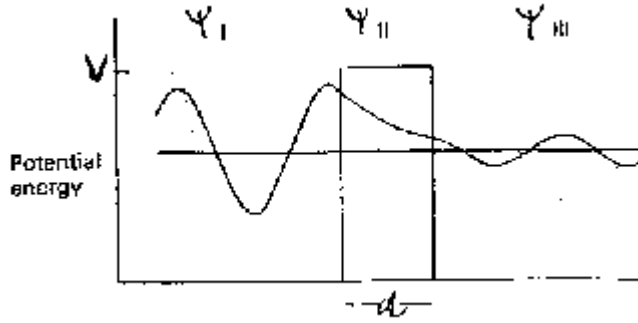

три области

- 1) *вътре в ядрото* - правоъгълна потенциална яма с дълбочина $-V_0$
  - 2) *област на кулоновата бариера* $R < r < b$, при $r = b$
- α -частицата излиза от бариерата
- 3) областта с $r > b$ - α -частицата е *вън от бариерата*

I. Качествен подход

Преминването през бариера с *произволна форма* се свежда до сума от правоъгълни бариери с различна височина, в граничния случай - до интеграл.

Вълновата функция в първата област ($r < R$) описва свободно движение (плоска

вълна за вълнова функция)

$$\psi_I = \exp\left(\frac{i}{\hbar}(p.r)\right) = \exp\left(\frac{i}{\hbar}r\sqrt{2m_\alpha(V_0 + E)}\right)$$

$p = \sqrt{2m_\alpha T_\alpha}$ е изразен чрез пълната енергия $E = T_\alpha - V_0$

Кинетичната енергия е положителна: $T_\alpha = V_0 + E > 0$

Във втората област $E < V_a$ и кинетичната енергия става отрицателна $T_\alpha = E - V_a = -(V_a - E) < 0$

Импулсът е имагинерен

$$p = i\sqrt{2m_\alpha(V_a - E)},$$

а вълновата функция във втората среда – експоненциално спадане

$$\psi_{II} = \exp\left(-\frac{1}{\hbar}r\sqrt{2m_\alpha(V_a - E)}\right)$$

В третата среда вълновата функция е

$$\psi_{III} = \exp\left(\frac{i}{\hbar}r\sqrt{2m_\alpha E}\right),$$

тъй като $T_\alpha = E$

Прозрачността на бариерата е отношение на вероятността за намиране на частицата в област III към вероятността за намирането и в област I

Но вълните функции отговарят на стандартните условия (в случая да са

гладки) в границите на областите те трябва да се „сшият”, т.е. $\psi_I(R) = \psi_{II}(R)$, а също и $\psi_{II}(R+d) = \psi_{III}(R+d)$

Това условие дава

$$P = \frac{|\psi_{III}(R+d)|^2}{|\psi_I(R)|^2} = \frac{|\psi_{II}(R+d)|^2}{|\psi_{II}(R)|^2} = \exp\left(-\frac{2}{\hbar}d\sqrt{2m_\alpha(V_a-E)}\right)$$

Прозрачността на бариера с произволна форма - произведение от прозрачностите на тънки правоъгълни бариери с височина $(V_a)_i$

$$P = P_1.P_2.P_3.....P_n = \exp\left(-\frac{2}{\hbar}\sum_{i=1}^n \Delta r_i \sqrt{2m_\alpha[(V_a)_i-E]}\right)$$

Δr_i е ширината на всяка от бариерите. При $\Delta r_i \rightarrow 0$

$$P = \exp\left(-\frac{2}{\hbar}\int_R^b dr \sqrt{2m_\alpha[V_a(r)-E]}\right) = \exp(-G).$$

b е краят на бариерата с произволна форма,

G - „фактор на Гамов”

II. Решаване на едномерното уравнение на Шрьодингер

Сферично-симетричен случай с вълнова ф-ция $R(r) = u(r)/r$

$$-\frac{\hbar^2}{2m_\alpha} \frac{d^2u}{dr^2} + V(r)u = Eu.$$

потенциалът в общия случай

$$V(r) + \frac{\mathbf{l}(\mathbf{l}+1)\hbar^2}{2m_\alpha r^2}$$

(аналогия с водородния проблем от курса по АФ)

1) случай $\mathbf{l} = 0$ (α -частицата излиза от центъра на ядрото без ъглов момент)

$$V(r) = k_0 \frac{2(Z-2)e^2}{r}$$

решение от вида $u(r) = \exp\left(-\frac{y(r)}{\hbar}\right)$

заместваме d^2u/dr^2 в уравнението

$$-\frac{\hbar^2}{2m_\alpha} \left[-\frac{1}{\hbar} \frac{d^2y}{dr^2} + \frac{1}{\hbar^2} \left(\frac{dy}{dr} \right)^2 \right] + (V(r) - E) = 0.$$

V е бавно изменяща се функция на r , $y(r)$ - също и тогава d^2y/dr^2 е малко, а също и $\frac{\hbar}{2m_\alpha} \ll \frac{1}{2m_\alpha}$ първият член в у-нието може да се пренебрегне. Тогава

$$\frac{dy}{dr} = \sqrt{2m_\alpha(V(r) - E)}$$

$$y(r) = \int_0^r \sqrt{2m_\alpha[V(\rho) - E]} d\rho$$

Прозрачността на бариерата е

$$P = \frac{|u(b)| \exp\left(-\frac{2}{\hbar} y(b)\right)}{|u(R)| \exp\left(-\frac{2}{\hbar} y(R)\right)} = \exp\left\{ -\frac{2}{\hbar} \int_R^b dr \sqrt{2m_a[V(\rho) - E]} \right\},$$

съвпада с резултата, получен от сумирането на много на брой тесни правоъгълни бариери

След решаване на интеграла за прозрачността на бариерата се получава

$$P \approx \exp\left[-\frac{2\pi k_0 e^2 (Z-2) \sqrt{2m_a}}{\hbar \sqrt{E}} + \frac{8e \sqrt{k_0 (Z-2) m_a R}}{\hbar} \right]$$

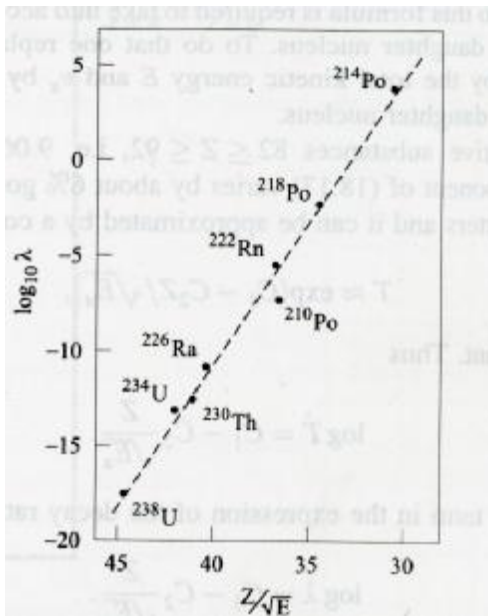
а за константата на разпадане $\lambda = fP$

$$\ln \lambda = \text{const} - \frac{k_0 e^2 (Z-2) \sqrt{2m_\alpha}}{\hbar \sqrt{E}} = a - \frac{b}{\sqrt{E}},$$

качественно съвпадение със закона на Гайгер и Натъл

За различни α -излъчватели тази зависимост може да се представи като

$$\lg \lambda = a' - b' \frac{Z}{\sqrt{E}}$$

Проверка валидността на закона ,
изведен от Гамов, Гърни и Кондън за четно-
четни α -излъчватели

Роля на центробежната бариера

Тримерна потенциална бариера и се предполага сферична симетрия - потенциалът V_b зависи само от разстоянието до центъра на ядрото r .

Уравнението за радиалната вълнова функция

$$\frac{1}{r^2} \frac{d}{dr} \left[r^2 \frac{dR(r)}{dr} \right] + \frac{2m_\alpha}{\hbar^2} \left[E - V(r) - \frac{\mathbf{l}(\mathbf{l}+1)\hbar^2}{2m_\alpha r^2} \right] R(r) = 0.$$

Допълнителният член в потенциала

$$-\frac{\mathbf{l}(\mathbf{l}+1)\hbar^2}{2m_\alpha r^2} \text{ е потенциал на центробежната сила}$$

$$\mathbf{F}_c = \frac{\mathbf{l}^2}{m_\alpha r^3} \quad (\dot{\mathbf{l}} = m_\alpha \dot{\mathbf{v}} \times \mathbf{r} \quad \dot{\mathbf{F}}_c = m_\alpha \dot{\mathbf{v}}^2 / r)$$

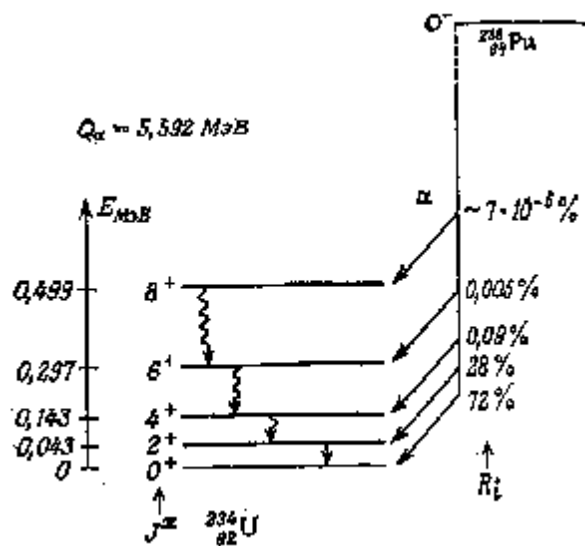

членът $-\frac{\mathbf{l}(\mathbf{l}+1)\hbar^2}{2m_a r^2}$ се нарича *центробежна бариера*

центробежната бариера не зависи от електричния заряд на частицата, а от $\mathbf{l}$, ъгловият момент на α -частицата спрямо центъра на ядрото. Тя съществува и при излъчването на неутрални частици, за които кулоновата бариера не съществува. С увеличаването на $\mathbf{l}$ намалява вероятността за излъчване.

Фината структура на α -спектрите е свързана със структура на дъщерното ядро.

Пример $\rightarrow$ ${}^{238}_{94}\text{Pu}$: за прехода $0^+ \rightarrow 0^+$ - 72%, за прехода $0^+ \rightarrow 2^+$ - 28%, ..., за прехода $0^+ \rightarrow 8^+$ тя е $7 \cdot 10^{-6}\%$!

α -разпадането на ${}^{238}\text{Pu}$ към различни възбудени състояния на ${}^{234}\text{U}$. Интензитетът на всяка група α -лъчи е дадена отясно на нивото. Спектърът на гама-лъчите е ратационен, от което следва, че ядрото е деформирано.